

- don, Tavistock, 1971.
- Passmore, J., *A hundred years of philosophy*. Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books, 1968.
- Popper, K. R., *The open society and its enemies*. 2 vols. London, Routledge and Kegan Paul, 1969, 5th edition.
- Popper, K. R., *The logic of scientific discovery*. London, Hutchinson, 1968.
- Popper, K. R., *The poverty of historicism*. London, Routledge and Kegan Paul, 1969, 2th. edition.
-

Van karikatuur tot kompas: een kritiek op Bloks kennistheoretische en methodische koers* H. Tromp

Karl Popper heeft eens opgemerkt dat hij maar één excuus kende om een lezing te houden, en wel om uit te dagen. Hij legde zijn gehoor bepaalde consequenties van zijn opvattingen voor die naar zijn verwachting voor hen onaanvaardbaar waren. Dit toernooiprincipe is ook in sterke mate in de intrede van Professor Blok aanwezig, met natuurlijk dit verschil dat ik tot het imaginaire en heterogene publiek behoor dat de rede gelezen en niet gehoord heeft. Maar ook in deze positie ervaar ik dit opstel als een uitnodiging tot tegenspraak.

Blok ontvouwt een nieuwe methodische richtlijn die een aantal problemen rondom de interculturele vergelijking moet oplossen. Het zwaartepunt van deze problemen ligt volgens hem in het gebruik dat wij van algemene termen maken. Hij wil aantonen dat de daaraan ten grondslag liggende kennistheorieën ons op een doodlopend spoor zetten. Volgens mij zou dat inderdaad het geval zijn als we Bloks interpretatie van deze kennistheorieën accepteerden. Ik heb echter het vermoeden dat er enkele misverstanden in het spel zijn en voor de goede orde zal ik die eerst rechtzetten. Vervolgens zal ik enkele kanttekeningen plaatsen bij Wittgenstein's theorie over familiegelijkenissen. Ik ben in tegenstelling tot Blok van mening dat deze theorie geen oplossing biedt voor het door hem gesignaleerde probleem. Tenslotte zal ik de methodische aanbevelingen uit zijn intrede vergelijken met de methode die hij in zijn sociologische werk hanteerde.

Drie misverstanden over het nominalisme

Blok's benadering van antropologische en historische problemen berust naar zijn mening op een andere kennistheorie dan de geijkte. Deze kennistheorie verschilt inderdaad van de nominalistische en essentialistische kennistheorieën zoals hij die schetst. Hij doet echter aan de argumenten van zijn intellectuele tegenstanders tekort; erger nog, hij manoeuvreert hen in posities die ze in het geheel niet hebben ingenomen.

Volgens Blok bevinden zijn tegenstanders zich bijvoorbeeld eerder in de buurt van het solipsisme dan van het communalisme, hetgeen te wijten zou zijn aan hun voluntaristische benadering van de taal. Ten tweede zouden zij meer geïnteresseerd

* Ik ben E. Braakhuis, A. J. F. Köbben en C. J. J. Vermeulen dank verschuldigd voor kritiek en suggesties op eerdere versies.

zijn in het maken van éénduidige definities dan in het oplossen van problemen en tenslotte zou hun denken geen verandering toelaten.

I — Aanvankelijk geeft hij een juiste schets van de houding van nominalisten tegenover definities. Hij schrijft:

'Betekenenissen zijn een kwestie van konventie — het zijn afspraken; onze categorieën zijn scheppingen van de menselijke geest; definities zijn niet waar of onwaar; het zijn meer of minder bruikbare gereedschappen; een bepaalde term stelt niet onherroepelijk een bepaald ding voor'.¹

Maar op de volgende bladzijde neemt zijn betoog over het nominalisme een andere wending en verkrijgt het de kenmerken van een karikatuur. Dit blijkt voor de rest van zijn betoog over het nominalisme erg belangrijk te zijn, want bij het opbouwen van zijn eigen standpunt vanaf de volgende paragraaf grijpt hij op deze laatste bladzijde terug. Bloks positie maakt dan een sterke indruk, maar hij bereikt die indruk slechts door een karikatuur van het nominalisme te bestrijden.

Deze karikatuur begint met een citaat van Köbben die in 'Why exceptions' het volgende schreef: 'Is het waar dat alle samenlevingen rechtspleging hebben? Ja en neen: dit is geheel afhankelijk van onze definities'.² Naar aanleiding van dit citaat merkt Blok op dat 'het lijkt alsof de onderzoeker hier volstrekt autonoom is en volledige vrijheid geniet zijn termen te definiëren. Hij maakt wel afspraken, maar in feite slechts met zichzelf; niet met anderen'.³ Dit komt volgens mij in het citaat niet tot uitdrukking en solipsisme is zeker geen tendens in Köbben's artikelen, integendeel, er wordt nadruk op gelegd dat het *onze* definities zijn. Het *onze* heeft betrekking op een onderlinge, kollektieve afspraak of een voorstel daartoe. Zoals bijvoorbeeld de voorstellen van Eliaten om het woord 'figuratie' in een bepaalde betekenis te gebruiken en om konsekvent de meervoudsvorm 'mensen' in plaats van 'mens' in sociologische geschriften te hanteren. Het bevat dus eigenlijk een uitnodiging om deze definities of afspraken over te nemen of ze op goede gronden te verwerpen. In dit citaat wordt communaliteit tot uitdrukking gebracht en niet 'volstreckte autonomie' of 'een privétaal' zoals Blok de lezers wil laten geloven.⁴

Bloks argument tegen deze konventiebenadering van de taal is de 'voluntaristische bijklank van het woord 'afspraken''.⁵ Deze leidt er volgens hem toe dat

'men van mening kan zijn dat de afspraken in een taal van eenzelfde orde zijn als de afspraken die iemand maakt met zijn arts of vriendin. De afspraken of konventies in een taal behoren echter tot een geheel andere categorie. Ze zijn niet of hoogst zelden door iemand bewust gemaakt, bedacht of ontworpen, maar hebben zich geleidelijk in een bepaalde richting ontwikkeld, en op een manier die door niemand van te voren was bedoeld of voorzien'.⁶

Men lette op het strategische 'hoogst zelden'. Want hoe 'hoogst zelden' is 'hoogst zelden'? Volgens mij 'vaak'. Talen als de wiskunde en de logika heeft men steeds bewust getracht te vervolmaken. Computertalen en het Esperanto zijn voor een specifiek doel ontworpen. In de wetenschap heeft men voortdurend nieuwe afspraken over woorden gemaakt; nieuwe woorden als robot, raket, sociologie, anomie, neutron, positron en deuterium werden ingevoerd om specifieke verschijnselen aan te duiden. Dat ze zich op een niet voorziene manier ontwikkelden doet aan het konventiekarakter of voluntarisme geen afbreuk, want de onbedoelde consequenties van talen kunnen en worden aan pogingen onderworpen om ze te benutten of te ondervangen.

Volgens mij behoren de afspraken in het dagelijks leven daarom niet tot 'een geheel andere categorie'. Een afspraak met een vriendin om samen huiswerk te gaan ma-

ken kan ook niet voorzicne konsekwenties hebben.

2 — De karikatuur van de nominalist wordt in paragraaf IV voltooid. Hij blijkt dan een individu te zijn die op willekeurige wijze de betekenissen van woorden vastlegt. Blok heeft gelijk dat de vraag: 'Wat is een 'peasant'⁷ een slechte vraag is. Deze vraag is echter kenmerkend voor een essentialist en niet voor een nominalist. Een nominalist is — evenals Blok in zijn proefschrift over de Siciliaanse mafia — geïnteresseerd in problemen, theorieën en algemene uitspraken en niet zozeer in de ware betekenis van begrippen. Een nominalist zal bijvoorbeeld vragen: 'Hoe komt het dat bepaalde bevolkingsgroepen die we 'peasants' zullen noemen en bekend staan om hun conservatieve en wantrouwende houding, steeds het dynamiet hebben aangedragen om revolutionaire veranderingen mogelijk te maken? Of hij zal vragen: 'Hoe kan men het optreden van een bepaald nederzettingpatroon als dat van Zuiditaliaanse agrosteden het beste verklaren'? Een nominalist is dus niet zozeer geïnteresseerd in de betekenis van woorden als wel in problemen. Toch schrijft Blok dat 'nominalisten miskennen dat de betekenis van een woord besloten ligt in het gebruik', dat 'formalisering van begrippen en pogingen daartoe het nominalistisch handelsmerk par excellence zijn' en noemt hij de veronderstelling dat 'alle woorden een precieze betekenis hebben of moeten hebben' een voorbeeld van de 'plaisanteries nominalistes'.⁸

Hoe is het in Eliasnaam mogelijk? In het oeuvre van de grijze eminentie der nominalisten — Karl Popper — zal men tevergeefs naar precieze definities zoeken, sterker nog, Popper verwerpt het zoeken naar precieze definities.

'The quest for precision is analogous to the quest for certainty, and both should be abandoned'. (...) 'What I do suggest is that it is always undesirable to make an effort to increase precision for its own sake — especially linguistic precision — since this usually leads to loss of clarity, and to a waste of time and effort on preliminaries which turn out to be useless so often because they are bypassed by the real advance of the subject: one should never try to be more precise than the problem situation demands.

*I might perhaps state my position as follows. Every increase in clarity is of intellectual value in itself; an increase in precision or exactness has only a pragmatic value as a means to some definite end (...).*⁹

De houding van Köbben is niet veel anders. In een discussie uit 1967 die gevoerd is over het begrip 'de plurale samenleving' blijkt hij niet om zichzelf wil in dat begrip geïnteresseerd te zijn.¹⁰ Hij meent dat het een aantal problemen als patronage, racisme en 'gespleten persoonlijkheden' verduidelijkt. Zijn toon en stijl is ongeveer van 'in die maatschappijen komen bepaalde verschijnselen voor die niet in andere maatschappijen voorkomen en daarom zou ik ze plurale maatschappijen willen noemen'. Dit is een typisch nominalistisch trekje, men leest een definitie van rechts naar links en niet omgekeerd. Het begrip is een naamkaartje dat we invoeren om een lang verhaal kort te maken. Uit Köbben's artikel over vergelijkers en niet-vergelijkers blijkt ook dat hij meer geïnteresseerd is in verklaringen en niet zozeer in definities.¹¹

3 — Een laatste misverstand betreft de neiging van Bloks nominalisten om de discussie over problemen af te sluiten. Blok constateert dat essentialisten en nominalisten 'eerst dan tot rust komen wanneer zij in de vergankelijke verscheidenheid van het gebeuren het onveranderlijke en gelijkblijvende menen gevonden te hebben'.¹² En elders stelt hij dat zij een vooroordeel hebben 'het gelijkblijvende en onvergankelijke een grotere waarde toe te kennen dan verandering en beweging.

Ze zijn verbonden met de neiging tot toestandsredukties die zowel in het essentialistische als in het nominalistische denken besloten liggen'.¹³

Deze opmerkingen hebben zowel een beschrijvend psychologische als kennistheoretische strekking. Het lijkt mij juist wanneer hij bedoelt dat een verlangen naar zekerheid het zoeken naar precieze definities door sommige onderzoekers voedt. Zijn kennistheoretische typering van het nominalisme is echter onjuist. Nominalisten zijn zich sterk bewust van het voorlopige karakter van hun kennis. Zij menen dat onze theorieën *vermoedens* vormen over bepaalde samenhangen in de werkelijkheid en volgens hen moeten we betere theorieën trachten te creëren door ze voortdurend op de proef te stellen. Volgens deze opvatting kan men nooit hopen op een voltooiing van het boek der natuur en maatschappij, hoe graag men dat ook zou willen. Wel verre van verandering tegen te gaan of slechts oogluikend toe te laten vormt de nominalistische nadruk op het tentatieve karakter van onze kennis een positieve waardering van verandering. 'The old scientific ideal of *episteme* — or absolutely certain, demonstrable knowledge — has proved to be an idol. The demand for scientific objectivity makes it inevitable that every scientific statement must remain *tentative for ever*'.¹⁴ Het nominalisme kan en wil eigenlijk niet anders dan verandering aanmoedigen. Zij wordt aangespoord door de slagkreet: 'Hou de discussie open!'

Wittgenstein en familiegelekenissen

Blok meent dat Wittgensteins filosofie bruikbare elementen voor de antropologie bevat. Ik ben daar niet helemaal van overtuigd. Ik vind bijvoorbeeld Wittgensteins karakterisering van de filosofie onduidelijk en deel zijn bezwaren tegen het nominalisme niet. Verder ben ik het met Bloks bewerking van Wittgensteins 'theorie over familiegelekenissen' oneens.

Volgens Blok was filosofie voor Wittgenstein

'niet een bepaalde leer, een wetenschappelijk systeem of het leveren van uitspraken over de wereld, maar (...) het schoonvegen van de intellectuele Augiasstal die ontstaan is doordat we ons door de taal en met name door uitdrukkingvormen laten begoochelen. Hij zag filosofie als een activiteit: een gevecht tegen grammatikale illusies, tegen de fascinering die uitdrukkingvormen op ons uitoefenen (...)'.¹⁵

Ik heb met deze zinnen moeite. Als de filosofie geen uitspraken over de wereld levert hoe kan zij dan zo stellig beweren dat er grammatikale illusies zijn of uitdrukkingvormen die ons fascineren? Deze inleidende opmerkingen blijven duister omdat in het betoog niet uiteen wordt gezet met welke allesreiniger Wittgenstein de stal schoonveegt. Het komt er volgens mij dan op neer dat de taal zich aan de eigen haren uit het taalkundige moeras trekt.

Dergelijke ideeën maken het al meteen moeilijk om de mogelijke bijdragen van Wittgenstein voor de antropologie op haar juiste waarde te schatten. Dit geldt met name voor degenen die, zoals ik, een fragmentarische kennis hebben van Wittgenstein. Het ware daarom beter geweest als Blok hem voor de argeloze antropoloog enigszins historisch had ingeleid. Waarschijnlijk slaag ik er daardoor niet in om bijvoorbeeld de 'steekhoudende bezwaren' van Wittgenstein tegen het nominalisme te onderschrijven. Neem bijvoorbeeld de 'plaisanterie nominaliste' die stelt dat 'alle woorden een precieze betekenis hebben of moeten hebben'.¹⁶ Blok betoogt aan de hand van het volgende citaat van Wittgenstein dat dit niet zo is. 'To think it is would be like saying that the light of my reading lamp is no real light at all be-

cause it has no sharp boundary'.¹⁷ Ik ben het met de grondgedachte eens die stelt dat de betekenis van woorden geen precieze grenzen kent. Dit is echter geen 'steekhoudend bezwaar' tegen de nominalisten aangezien het, zoals we reeds eerder zagen, niet strijdig is met hun opvattingen. Integendeel, zij betogen eveneens dat woorden een 'schaduwkegel van vaagheid of dubbelzinnigheid'¹⁸ hebben en dat men er goed aan doet 'het vraagstuk van de precieze grenzen van deze schaduwkegel of draagwijdte te vermijden'.¹⁹ Maar zij laten wel ruimte open om een *operationele definitie* te hanteren.²⁰ Men kan bijvoorbeeld de volgende operationele definitie van 'leeslamplicht' gebruiken: 'Een leeslamp geeft onvoldoende licht wanneer men er niet meer bij kan lezen'.

Blok meent dat Wittgensteins theorie van de 'familiegelijkenissen' de koers wijst 'tussen de Scylla van het essentialisme en de Charybdis van het nominalisme'.²¹ Voor een goed begrip van deze theorie is het noodzakelijk dat we Blok en Wittgenstein op de voet – of beter – in het kielzog volgen.

Zowel Blok als Wittgenstein menen dat wij een beter begrip moeten verwerven van de betekenis van algemene termen. Volgens Wittgenstein worden wij daarbij gehinderd door onze neiging om

'te zoeken naar datgene wat alle eenheden die we gewoonlijk onder een algemene term brengen gemeenschappelijk hebben. We zijn geneigd te denken dat er iets gemeenschappelijks moet zijn in bijvoorbeeld alle spelen, en dat deze gemeenschappelijke eigenschap de rechtvaardiging vormt voor het toepassen van de algemene term 'spel' op de verschillende spelen, terwijl spelen een *familie* vormen waarvan de leden een familiegelijkenis vertonen. Sommigen hebben dezelfde neus, andere dezelfde wenkbrauwen en weer anderen dezelfde manier van lopen. Deze gelijkenissen overlappen elkaar'.²²

Blok is van mening dat deze theorie ook toepasbaar is op andere begrippen.

'We klassificeren een serie van bijvoorbeeld vijf objecten op grond van de aan- of afwezigheid van de eigenschappen ABCDE. Het kan gebeuren dat alle vijf objecten slechts vier van deze eigenschappen bezitten en dat de ontbrekende eigenschap in elk der gevallen verschillend is:

<i>objecten</i>	I	II	III	IV	V
<i>eigenschappen</i>	ABCD	ABCE	ABDE	ACDE	BCDE

Met behulp van deze schematische voorstelling kan men zien dat de toepassing van een algemene term niet gebonden is aan de aanwezigheid van een gemeenschappelijk element'.²³

Afgezien van mijn twijfel of dit laatste in strijd is met het nominalisme kan men zien dat Blok zijn visie door middel van een illustratie tracht over te dragen. Deze illustratie lost echter het gestelde probleem niet op. Want stel nu dat ik zijn reeks op de volgende manier voortzet:

	VI	VII	VIII	
	DEFG	EFGH	GHLK	Kunnen we dan

zeggen dat de nummers VI tot en met VIII nog familiegelijkenissen vertonen met de door Blok opgestelde verzameling? Ik kan staande houden dat VI een familiegelijkenis met I tot en met V vertoont, maar VII is voor mij een dubieus geval, terwijl VIII zonder meer een ondergeschoven kind is. De interpretatie wordt willekeurig omdat er geen regulerend principe is. De theorie der familiegelijkenissen en de illustratie lossen Bloks probleem dus niet op. Het probleem is: *Waarom* noemen we sommige mensen 'peasants' en andere niet? Evenals in het leeslamplichtvoorbeeld kan men dit ondervangen door uit te gaan van problemen en mogelijke verklaringen daarvoor en door, *wanneer dat nodig is*, een operationele definitie in

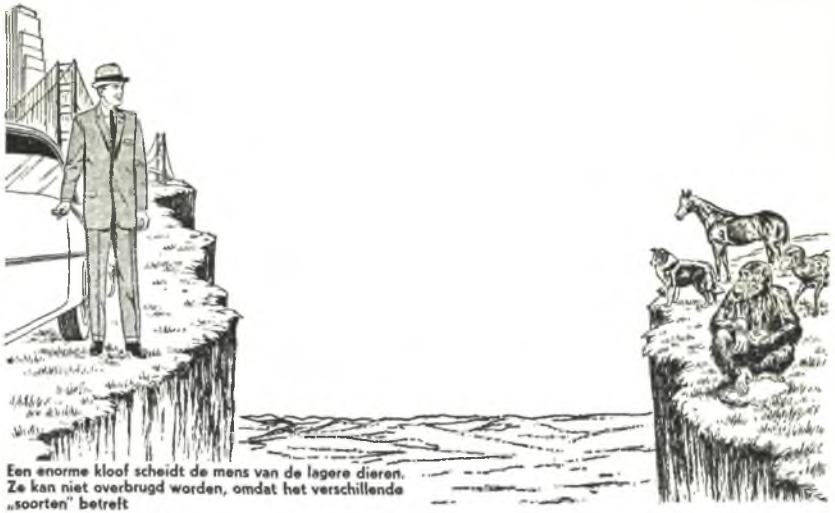
te voeren, afgestemd op het te bespreken probleem. Deze mogelijkheden komen bij Blok niet ter sprake. In zijn op Wittgenstein gebaseerde synthese heet het dat

'Spelen niets anders gemeen hebben dan dat ze spelen zijn. Wittgenstein erkent hiermee zowel de claim van de essentialisten dat er een objectieve rechtvaardiging is voor het toepassen van de algemene term 'spelen', alsook die van de nominalisten dat er geen elementen zijn die alle spelen gemeenschappelijk hebben. Wittgenstein verwerpt hiermee echter zowel het argument van de essentialisten dat de objectieve rechtvaardiging te vinden is in gemeenschappelijke elementen die los staan van de gevallen waarop de term 'spel' wordt toegepast, als het argument van de nominalisten dat spelen niets anders gemeen hebben dan dat ze 'spelen' genoemd worden. *Familiegelijkenissen vormen de objectieve rechtvaardiging voor het toepassen van een algemene term. Deze familiegelijkenissen zijn reëel in de zin dat ze op grond van waarnemingen kunnen worden vastgesteld. Het zijn niet alleen maar gedachtenkonstrukties*'.²⁴ (mijn cursief)

Deze synthese is om meerdere redenen bijzonder kwetsief. In de eerste plaats schrijft Blok dat nominalisten beweren dat 'er geen elementen zijn die alle spelen gemeenschappelijk hebben' en suggereert hiermee dat nominalisten niet zoeken naar het uniforme en het algemene in woorden, terwijl hij hun eerder toevoegde dat ze misleid werden 'door de uitdrukkingvormen, welke suggereren dat een gelijkkluidende term één betekenis heeft'.²⁵ Ten tweede wekt hij de suggestie dat nominalisten als Popper en Köbben ontkennen dat de wereld bestaat²⁶ en tenslotte verwaarloost Blok de cultuur- of theoriegebondenheid van waarnemingen.

Blok wijst erop dat spel en oorlog in elkaars verlengde kunnen liggen 'zoals in het klassieke Griekenland, waar men wedstrijdspelen beschouwde als een oefening voor oorlog, en oorlog als oefening voor wedstrijdspelen'.²⁷ In 1975 zullen weinig Nederlanders een dergelijke mening over oorlogen en spelen zijn toegedaan. De opmerking dat 'spelen niet anders gemeen hebben dan dat ze spelen zijn' is geen verklaring voor dergelijke uiteenlopende meningen. Noch zou de opmerking dat er tussen spelen en oorlogen familiegelijkenissen bestaan een afdoende verklaring vormen. Zijn, om een ander voorbeeld te noemen, de familiegelijkenissen tussen apen en mensen voor iedereen evident? Ik dacht van niet. De verschillen en overeenkomsten – of familiegelijkenissen zo men wil – die cartoonisten, biologen en Jehova's getuigen daartussen zullen zien, kunnen onderling sterk verschillen

Deze familiegelijkenissen worden niet *op grond van* waarnemingen vastgesteld, maar op grond van een theorie. Alles lijkt op alles, maar sommige dingen lijken meer op elkaar dan andere vanuit een bepaald perspectief.

Het idee dat familiegelijkenissen zonder meer waarneembaar zijn brengt Blok verschillende malen tot uitdrukking, maar deze houding laat zich moeilijk rijmen met zijn waarschuwend opgestoken vingers tegen het empirisme²⁸ en het inductionisme.²⁹

Uit de voorgaande kanttekeningen blijkt wellicht dat men bij het volgen van Bloks koers een zekere mate van voorzichtigheid moet betrachten. Want hoewel het geen moeite kost om langs een driekoppige nominalistisch monster te laveren dat niet bestaat, is het wel bijzonder vermoeiend om te moeten varen op een kompas dat naar verschillende windrichtingen tegelijk wijst.

Een korte uiteenzetting over 'inzicht verwerven'

In 1974 publiceerde Blok zijn 'The mafia of a Sicilian village, 1860–1960. A study of violent peasant entrepreneurs'.³⁰ In dit boek behandelt Blok een aantal problemen waar hij ons inzicht in wil verschaffen. Inzicht verkrijgt men door een verklaring te bieden over bepaalde samenhangen in de werkelijkheid. De grondslag van een verklaring wordt gevormd door één of meer wetten. In Bloks boek wordt veelvuldig gebruik gemaakt van interessante wetten en theorieën. Blok formuleert bijvoorbeeld de interessante hypothese over banditisme op het Siciliaanse platteland die stelt dat 'naarmate iemand als bandiet succesvoller is, de bescherming die hem wordt gegeven uitgebreider zal zijn'.³¹ Deze bescherming blijkt veelal gegeven te worden door de regionale elite. Deze hypothese wordt door de historische interpretaties in het boek gesteund en ik zou het daarom een sociologische wet willen noemen. In een voetnoot laat Blok deze sociologische wet vergezeld gaan van een uitnodiging om sociologische studies te maken van de relaties tussen aristokraten en delinquenten in de Europese geschiedenis. Dit wordt hem

ingegeven door het vermoeden dat deze wet interculturele geldigheid bezit. Wetten maken met andere woorden zowel verklaringen als vergelijkingen mogelijk. De lezer zal nu geneigd zijn deze kritiek vermoeid terzijde te leggen. Hij weet immers wel dat men voor verklaringen wetten en theorieën nodig heeft!

Anno 1975 meent Blok dat dit niet zo is en toch wil hij nog steeds vergelijken Wetten en theorieën?

'(Het zoeken naar wetmatigheden belemmert) in ernstige mate — en nodeloos — de voortgang van onze wetenschap'.³² En 'geen enkele algemene theorie of wet over de samenhang van sociale verschijnselen is houdbaar gebleken'.³³

Verklaren met behulp van wetten?

'Er valt niets te verklaren in enig deduktieve zin, want er is niets verborgen dat voor ons van enig belang is. De sociale wetenschappen hebben de taak een beschrijving te bieden van observeerbare samenhangen...'.³⁴

Bloks nieuwe kompas kan men derhalve niet waterdicht noemen.

Ik vind dit een curieuze situatie. Met zijn mafiastudie heeft Blok mij inzicht verschaft in bepaalde sociale verhoudingen en gevoelig gemaakt voor sociologische problemen en methoden. Maar met zijn methodische richtlijn uit 1975 kan ik niet werken. Ik heb daarom het vermoeden gekregen dat het boek en de intreerede door twee verschillende auteurs geschreven zijn die toevallig dezelfde naam dragen. Voor het gemak noem ik ze Blok 1 en Blok 2.

Mijn vraag is nu: 'Zou Blok 1 in dit tijdschrift niet kunnen gaan discussiëren met Blok 2 over zijn methodische richtlijn?'

Noten

- 1 Blok, A., *Wittgenstein en Elias. Een methodische richtlijn voor de antropologie.* (Intreerede), Assen 1975, pp. 16.
- 2 Blok, A., op. cit., pp. 17.
- 3 Blok, A., op. cit., pp. 17. Bloks nieuwe afspraken over woorden zijn van een andere orde. Hij voert soms kritiek met een schijn van argumentatie aan, maar deze bestaat bij nader inzien slechts uit het verwisselen van naamkaartjes: functie wordt 'circulaire interdependentie', generaliseren wordt 'reikwijdte', uitzondering wordt 'afwijking'. Het is echter alsof men wil beweren dat Fyffes bananen anders smaken wanneer ze Chiquita heten.
- 4 Blok, A., op. cit., pp. 17. Blok volgt een curieuze argumentatie. Hij beweert dat men door een dergelijke houding gemakkelijk in een privétaal kan vastlopen. Wittgenstein heeft echter aangetoond dat privétaal onmogelijk zijn. Welnu? Hoe loopt men in een privétaal vast als het niet kan?
- 5 Blok, A., op. cit., pp. 67.
- 6 Blok, A., op. cit., pp. 17.
- 7 Blok, A., op. cit., pp. 25. Blok maakt niet duidelijk of dit een voorbeeld van een essentialistische en/of nominalistische vraag is. Vanwege de nadruk van Bloks nominalisten op éénduidige definities lijkt het het meest op een nominalistische vraag.
- 8 Blok, A., op. cit., resp. pp. 29, 31 en 24.
- 9 Popper, K. R., 'The autobiography of Karl Popper'. In: *The philosophy of Karl Popper*, Schilpp, P. A. (ed.) The library of living philosophers, La Salle, Ill. 1974, pp. 17 (cursief in het origineel).
- 10 Köbben, A. J. F., 'Over het begrip 'plurale samenleving'. In: *Mens & Maatschappij* 1967, pp. 47-50 en pp. 303-320.

Commentaar en discussie

- 11 Köbben, A. J. F., 'Comparativists and non-comparativists in anthropology. In: *A handbook of method in cultural anthropology*, Naroll, R. & Cohen, R. (eds.), New York 1970, pp. 581-593.
- 12 Blok, A., op. cit., pp. 31.
- 13 Blok, A., op. cit., pp. 41.
- 14 Popper, K. R., *The logic of scientific discovery*. Second edition 1968. London, pp. 280.
- 15 Blok, A., op. cit., pp. 19-20.
- 16 Blok, A., op. cit., pp. 24.
- 17 Blok, A., op. cit., pp. 24.
- 18 Popper, K. R., *The open society and its enemies, Vol. II*. Fifth edition (revised) 1966, pp. 296. De vertaling is van J. Meijer uit 1950.
- 19 Popper, K. R., op. cit., pp. 296.
- 20 Popper's standpunt t.a.v. operationele definities lijkt mij tegenstrijdig. Tot in de laatste editie van *The open society etc.* schrijft hij over de bruikbaarheid ervan: 'Our 'operational definitions' have the advantage of helping us to shift the problem into a field in which nothing or little depends on words. *Clear speaking is speaking in such a way that words do not matter*' (pp. 296). In 'The demarcation between science and metaphysics' worden operationele definities verworpen omdat ze circulair zouden zijn (pp. 278). In: Popper, K. R., *Conjectures and refutations. The growth of scientific knowledge*. London, Third edition (revised), 1969.
- 21 Blok, A., op. cit., pp. 77.
- 22 Blok, A., op. cit., pp. 21.
- 23 Blok, A., op. cit., pp. 22-23.
- 24 Blok, A., op. cit., pp. 23.
- 25 Blok, A., op. cit., pp. 17.
- 26 Zie Popper, K. R., 'On the theory of the objective mind' pp. 155 e.v. waarin hij zijn 3 werelden-theorie ontvouwt. En 'Two faces of common sense' waarin hij argumenten voor het 'realisme' opsomt (pp. 38 e.v.). In: *Objective knowledge An evolutionary approach*. Oxford, Reprinted (with corrections), 1973.
Zie ook Köbben, A. J. F., op. cit., met name pp. 581.
'Do we create order in what is *factually* chaos, or do we *describe* order in what is *apparently* chaos? Obviously the answer is that we do both. Or, to put it differently, that we in fact create order, but that social phenomena are such that they allow us to do so'.
- 27 Blok, A., op. cit., pp. 24.
- 28 Blok, A., op. cit., pp. 56.
- 29 Blok, A., op. cit., pp. 58.
- 30 Het boek is een handelsuitgave van Bloks proefschrift *The mafia of a Sicilian village (1860-1960)*. An anthropological study of political middlemen. Amsterdam 1972. De handelseditie bevat echter een voorwoord van Charles Tilly.
- 31 Blok, A., *The mafia of a Sicilian village, 1860-1960. A study of violent peasant entrepreneurs*. Oxford 1974, pp. 100.
- 32 Blok, A., *Wittgenstein en Elias. Een methodische richtlijn voor de antropologie*. Assen 1975, pp. 7.
- 33 Blok, A., op. cit., pp. 50.
- 34 Blok, A., op. cit., pp. 50.